

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XVI, св. 1-2.

БЕОГРАД, 1967.

ЈЕДНА СИНТАГМА С АБЛАТИВНИМ ГЕНИТИВОМ У СТИЛСКОЈ ФУНКЦИЈИ ПОРЕЂЕЊА И ЕПИТЕТА

Полазећи од врло карактеристичног примера: *Није шала била натежати за овом рпом звона низ оне процоли*, који налазимо у лепој и врло духовитој причи Ст. М. Љубише Крађа и прекрађа звона, граматичари су већ пре неколике деценије указали на мало необичан облик генитива,¹ за који није тако једноставно утврдити којој значењској врсти овога падежа припада. Ниједног примера сличног генитива нема, прво, у изузетно богатој синтаксичкој грађи Ђ. Даничића.² О таквом овом облику не говори ни П. Ђорђевић у својој студији о падежима.³ А немају га ни каснији граматичари. О њему, колико нам је познато, не говоре ни Т. Маретић, ни А. Белић. И М. Јалевеић је, мислимо, с правом, наишавши на њега, казао да на генитив сличног типа пре није указивано. О таквој се оцени овог граматичара бар стиче утисак када се прочита наслов његова чланка. А он је, по нашем мишљењу, тачно закључио да ће тај генитив по значењу своме највероватније припадати врсти овога падежа аблативног значења.

Трагајући за другим оваквим примерима, ми смо наишли на извешан број њих и код појединих других писаца. Осим тога, лично нам је познато да су они обични у разговорном језику Љубишина ужег завичаја и суседних крајева, у Црној Гори. А није нам пало у очи да су описивачи народних говора других области запазили такав генитив, па смо и ре-

¹ М. С. Јалевеић, *Још један генитив*, Гласник Југословенског професорског друштва, књ. XVI, 926—929.

² *Синтакса Србског језика*, Београд 1888.

³ *О падежима без предлога у српском језику*, Београд 1889.

кли за њ да је дијалекатског карактера.⁴ А на то нас је такође навела и околност што је у књижевном језику ту врло обичан генитив с предлогом од, као у случајевима: *О појасу му виси вашар од тоболаца* (М. Глишић, Целокупна дела I, 89). — *Нећу вам причати трку и урнебес од попова*. (Л. Лазаревић, Целокупна дела, 111). — *Крпа од човека*, (И. Дончевић). — *Ух, несрећо од детета* (Б. Ђопић) и сл., где је овај генитив с предлогом од и семантички и синтаксички потпун синоним с Љубишиним примером генитива без предлога, што несумњиво потврђује аблативни карактер значења овога падежа и у последњем случају. Затим се и у језику других, па и каснијих писаца из југозападних крајева, у језику М. Лалића, рецимо, врло често среће такав генитив без предлога: *С оне стране се појављује прамен гласа* (Лелејска гора, 26). — *Презазили смо језерце ливаде* (Исто, 44). — *Кроз отворене капије смо упали у тврђаву смрчеве шуме* (Исто, 44). Из свих наведених околности ми смо извели закључак да се такав генитив осећа као дијалектизам. И ако је реч о стандардном језику свакодневне комуникације међу људима, тај је закључак несумњиво тачан. Али смо ми нашли такав генитив не само код С. М. Љубише и М. Лалића него и код писаца из других говорних средина, па и из највећих културних центара наших, код А. Шеное, нпр.: *Навинуше лукове и дажд стрижела залети се у шуму* (Сељачка буна, 61); А. Ковачића: *Мреже првога мрака спуштаху се већ на свијет* (Фишкал, 135); Вл. Назора: *Слушао ромон његова шапутања* (Одабрана проза, 230); М. Крлеже: *Па му се у зјенице налијевала танана водоравна црта свјетлости* (Битка код Бистрице Лесне, 30); С. Пандуровића: *Руди хоризонт, мистичан и црвен, / Крила страшног мрака падају на раван* (На пољима мирним прохујале битке); *Покрио свет идеја завесом једном бледом, створио циркус жеља, прохтева...* (Карикатуре); О. Давича: *И небо с ког сам прстом тањир сунца скино* (Хана I); *Конопцем водонада пужу се јегуље* (Исто); *Сву је продерали дубоки ро-*

⁴ Генитивне синтагме с предлогом од, Наш језик, књ. XIV н. с., стр. 257 и 258.

зови бора (Србија); Р. Драинац: Теби, Цицо, овај пенушави океан лирике (Посвета); На колима је мрачна степа ове поезије рођене у халуцинацијама бесаних ноћију (Бандит или песник); М. Селимовића: Полетјеће ноћас вјештице с кикотом изнад кровова поливених млијеком мјесечине (Дервиш и смрт, 32); Исцијеђени сунђер мога мозга почео је да се натапа (Исто, 40); С. Раичковића: Кад падне прегорка кап у плави зумбул смега (Само је бучила мир); Хођаш туђа низ све то заклоњена зидом шетача (Једно сигурно вече).

У свим наведеним примерима с генитивом, од Љубишића и Лалићевих па до последњих, место самог генитива могао би доћи генитив с предлогом од. И то је, како смо већ рекли, несумњив доказ да је ово и овако и онако аблативни генитив: *гомила звона* = *гомила од звона*; *прамен гласа* = *прамен од гласа*; *језерце ливаде* = *језерце од ливаде*; *тврђава шуме* = *тврђава од шуме*; *дажд стријела* = *дажд од стријела*; *ромон шапутања* = *ромон од шапутања*; *водоравна црта свјетлости* = *водоравна црта од свјетлости*; *крила страшног мрака* = *крила од страшног мрака*; *циркус жеља и прохтева* = *циркус од жеља и прохтева* итд. За објашњење таквог карактера његова потребно је дати анализу постанка тога облика. А ту анализу могуће је дати на следећи начин: *звона*, као и: *хрпа* (*х*)*рпа* од *звона* значи да се место звона види (*х*)*рпа*, да се звоно види као (*х*)*рпа*; да се, даље, од гласа осећа *прамен*, да се глас, то јест, осећа као *прамен*; да један писац од ливаде види *језерце*, да је, друкчије речено, ливада у његовој уобразиљи као *језерце*; да од шуме други види *тврђаву*, да му шума, наиме, личи на *тврђаву*, да је као *тврђава*; да су *стријеле* полетеле као *дажд*; *шапутање* се чуло као *ромон*, *светлост* се видела као *водоравна црта*; *страшни мрак* као *крило*; *жеље и прохтеви* као *циркус*; да су се *јегуље* пеле уз *водопад* као уз *конопац*, те је писац од *водопада* у таквој слици видео *конопац*; да је *песник од бора* видео *дубоке ровове*, тј. *боре* видео као *дубоке ровове*; да је *други песник* *лирику* осећао као *пенушави океан*; да је *поезија* за тога ис-

тог песника у другој песми — мрачна степа; у даљим је примерима: месечина као млеко, мозак онога ко говори као исцеђени сунђер, смех као плави зумбул, а шетачи као зид. Појам означен управним делом синтагме којег је генитив, сам или с предлогом *од*, граматички допуна, у ствари је слика добивена у свести писца-уметника, односно говорника, тј. онога што је у језику употребио ту синтагму уопште. Из тога се изводи закључак да је слика, апстрактна представа у управном делу синтагме добивена у тој свести (и зато је баш апстрактна) од конкретне представе с именом у генитиву. Зато је облик генитива у коме стоји име представе од које потиче — несумњиво аблативног значења. Стилски оцењивано: једна је представа као друга, а имена обеју представа су дата, и то, што је необично: изворна, конкретна представа у генитиву, а њена слика, која граматички има функцију управног члана, или у номинативу или у било коме другом падежу.

Свака слика било кога појма која се овде садржи у управном члану у ствари је његов атрибут, па су управни чланови синтагме о којима говоримо, без обзира на то да ли су оне употребљене у облику генитива с предлогом *од* или без предлога, у ствари и епитети појмова означених генитивом у граматичкој функцији допуне; *(х)рпа звона* је *(х)рпа* сто звона; *прамен гласа* = *прамена* ст глас; *млеко месечине* = *млечна* месечина; *сунђер мозга* = *сунђера* ст мозак, *атањир сунца* = *тањира* сто сунце. Од свих именица у управном глаголу, истина, не бисмо могли овако направити придев с наставком *аст*, који с именицом у основи значи *сличан појму означеном основом те именице* (види *Савремени српскохрватски књижевни језик*, I. потписаног, стр. 597), али слика с којом се појам у генитиву пореди има и функцију атрибута, друкчије речено — функцију поетског епитета.

Објашњавајући како је овде дошло до употребе таквог генитива, ми долазимо до несумњивог основног значења облика генитива порекла (тј. до аблативног значења), док нам, на другој страни, постаје јасно да између управног и допуноског дела синтагме имамо поредбени однос — једну од нај-

суптилнијих, најскривенијих врста поетског поређења, које се може сматрати правом песничком футуrom (за разлику од случајева поређења у коме нема никакве фигуре). Као такву њу можемо сматрати особином књижевног језика и, природно је да је најчешће срећемо у поезији, у стиховима. Нешто је ређа, али не и необична, у књижевној прози, док је у језику свакодневне комуникације у већим културним центрима и уопште тамо где тај језик добива све више послован карактер никако и нема. У народним говорима пак оних крајева где је и свакодневно изражавање више по навики експресивно, где је и разговорни језик у већој или мањој мери пномски и поетски обојен, наиђе се још на експликативни генитив аблативног карактера без предлога, типа (х)рне (неуобличене гомиле) звона, у функцији поетске фигуре поређења, а то у исто време значи и у функцији атрибутске синтагме (као у примеру: *Што ти прича онај лажљивац, Маша* и *на*? који сам сасвим скоро чуо од једног Црногорца) у којој опет мало необично, граматички — епитет има место управног члана, а име у генитиву, као и у свим претходним случајевима — место генитивске допуне. Психолошки је, међутим, и у стилској анализи основни појам у генитиву, а његова детерминанта, како рекосмо, у номинативу или било којем другом падежу који рекција одговарајућег глагола захтева. Оно што у сад истакнутом погледу карактерише ову дијалекатско-поетску везу речи без предлога, то исто је — како семантичко-синтаксички, тако и стилски: карактеристика и опште књижевнојезичке синтагме генитива с предлогом од као потпуног синонима.

М. Стевановић